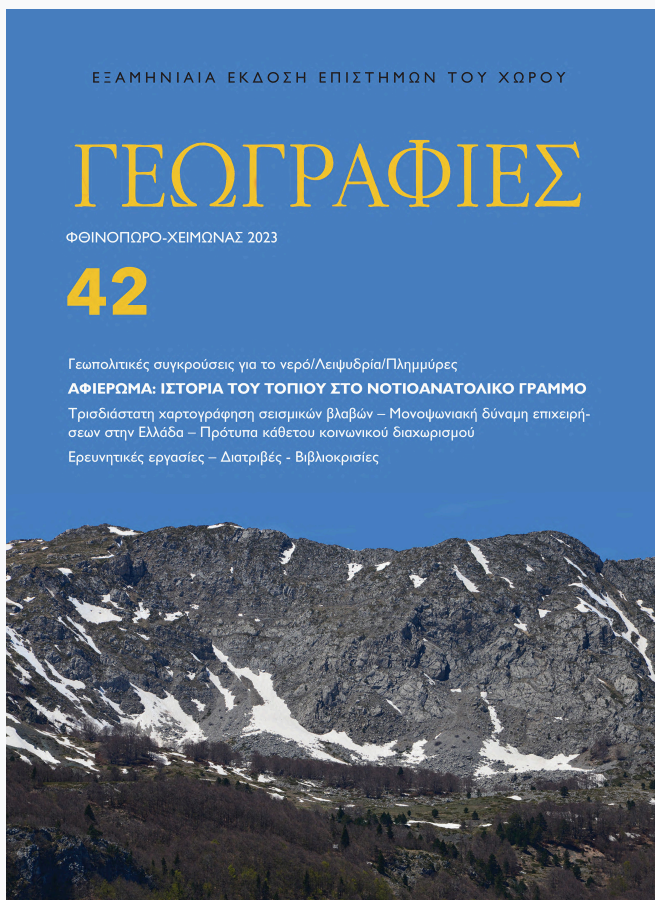

Γεωγραφίες

Αρ. 42 (2023)

Γεωγραφίες, Τεύχος 42, 2023

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

-

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ
ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ¹**Νίκος Σουλιώτης, Γεράσιμος Κάρουλας, Μαργαρίτα Κομνηνού, Αλέξανδρος Αφουξενίδης¹***Η προβληματική του έργου*

Οι κοινωνιολογικές θεωρίες του κράτους, ιδιαίτερα αυτές που εμπνέονται από τον Max Weber (Ελίās 1997, Block και Evans 2005, Bourdieu 2012, Tilly 1990), έχουν δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη φορολογία και τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα ως στοιχεία συγκρότησης του κράτους και της σχέσης του με την αγορά. Δεν έχουν, αντίθετα, ασχοληθεί με τις επενδυτικές πολιτικές, παρά το ότι οι πολιτικές αυτές αποτελούν ίσως το βασικότερο μέσο παρέμβασης του κράτους για να επηρεάσει την έκβαση του οικονομικού παιχνιδιού.

Με τον όρο «επενδυτικές πολιτικές» και «επενδυτικά κίνητρα» είθισται να εννοούμε τις δημόσιες πολιτικές που ενθαρρύνουν τους κατόχους κεφαλαίου, εγχώριους ή ξένους, να το κινητοποιήσουν για να δημιουργήσουν ή να επεκτείνουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, να τη στρέψουν σε κάποια κλαδική ή τεχνολογική κατεύθυνση, ή να τη μεταφέρουν από τον έναν τόπο στον άλλο (βλ., μεταξύ άλλων, Blomström και Kokko 2003, Dunning και Lundan 2008: 663, James 2013). Στην οικονομική θεωρία (Blomström και Kokko 2003, James 2013, Thomas 2011: 18-38), οι πολιτικές για την προσέλκυση των ξένων επενδύσεων γίνονται αντιληπτές ως ένας μηχανισμός «εξίσωσης των αποδόσεων». Οι πολυεθνικές εταιρείες θεωρούνται φορείς «δημόσιων αγαθών», κυρίως ανώτερης γνώσης και τεχνολογίας, η διάχυση των οποίων επιφέρει ευρύτερα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη («θετικές εξωτερικότητες»). Είναι δυνατό, όμως, τα ιδιωτικά οφέλη που θα αποκομίσουν οι πολυεθνικές από τις ξένες επενδύσεις να είναι χαμηλότερα από τα κοινωνικά οφέλη και γι' αυτόν το λόγο οι πολυεθνικές μπορεί να οδηγηθούν στην απόφαση να μην υλοποιήσουν την επένδυση. Οι επενδυτικές πολιτικές έχουν στόχο να διορθώσουν αυτήν την «αποτυχία της αγοράς», προσφέροντας προνόμια στους επενδυτές, τα οποία δικαιολογούνται στο όνομα των προαναφερόμενων δημόσιων αγαθών.

Από κοινωνιολογική άποψη, η δικαιολόγηση των επενδυτικών πολιτικών στο όνομα οικονομικών δημόσιων αγαθών είναι μάλλον ο ηγεμονικός, αλλά ταυτόχρονα ένας μόνο από τους κοινωνικούς λόγους που διατυπώνονται σχετικά με τις επενδυτικές πολιτικές και τις επενδύσεις. Γύρω από τα ζητήματα αυτά λαμβάνει χώρα μια κοινωνική και συμβολική διαμάχη, η οποία σε τελική ανάλυση αφορά, για να θυμηθούμε τον C. Wright Mills (1974), τη σχέση ανάμεσα στις δύο θεσμικές τάξεις της πολιτικής και της αγοράς.

Η προσέγγιση του SOCINVEST βασίζεται στην ιδέα, την οποία έχουμε επεξεργαστεί σε προηγούμενη εργασία (Σουλιώτης 2021), να αντιμετωπίσουμε την οικονομική πολιτική ως έναν *κοινωνικό χώρο*. Το «σημείο εισόδου» της έρευνάς μας είναι οι δρώντες. Εστιάζουμε στους άμεσους δημιουργούς («διαμορφωτές πολιτικής») των επενδυτικών πολιτικών, των οποίων εξετάζουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (σπουδές, επαγγελματικές σταδιοδρομίες, κοινωνική δικτύωση). Στις προσωπικές ιστορίες τους ανακαλύπτουμε το πώς διαμορφώνονται οι προδιαθέσεις και οι πόροι τους (δεξιότητες, αναγνώριση, κοινωνικό κεφάλαιο) που προσδιορίζουν τη θέση τους σε συγκεκριμέ-

1. Νίκος Σουλιώτης, Κύριος Ερευνητής, ΕΚΚΕ (nsoulitiotis@ekke.gr) / Γεράσιμος Κάρουλας, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστήμιο Κρήτης / Μαργαρίτα Κομνηνού, μεταδιδακτορική ερευνήτρια, ΕΚΚΕ / Αλέξανδρος Αφουξενίδης, Κύριος Ερευνητής, ΕΚΚΕ.

νους κοινωνικο-πολιτικούς χώρους (πολιτικοί θεσμοί, τεχνοκρατικά όργανα κ.λπ.). Η προσέγγισή μας, ωστόσο, δεν είναι ατομοκεντρική. Με αφετηρία τις ατομικές περιπτώσεις των διαμορφωτών πολιτικής προχωρούμε στην ανασύσταση των ευρύτερων κοινωνικών σχηματισμών των οποίων αποτελούν μέρος. Τοποθετούμε τους διαμορφωτές πολιτικής στο πλέγμα σχέσεων που περιλαμβάνει το πολιτικό και κρατικό περιβάλλον (κόμματα, γραφειοκρατία, φορείς του Δημοσίου), τον κόσμο της γνώσης (ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια), τους διεθνείς οργανισμούς και τις διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές ομάδες, τις οποίες αγγίζουν οι επενδυτικές πολιτικές (πριν από όλα τις επιχειρήσεις και τους φορείς που τις εκπροσωπούν, αλλά και εργατικά συνδικάτα, κινήσεις πολιτών και μη κυβερνητικές οργανώσεις).

Εστιάζουμε σε δύο επίπεδα των διαδράσεων και των τακτικών των δρώντων. Πρώτον, στη χρήση των θεσμών. Δεύτερον, στην κοινωνικο-πολιτική χρήση της επιστημονικής γνώσης (ιδιαίτερα των οικονομικών, νομικών και περιβαλλοντικών μελετών), την οποία επιστρατεύουν οι δρώντες προκειμένου να νομιμοποιήσουν τις επιδιώξεις τους.

Υλοποίηση της έρευνας

Η έρευνα είχε τίτλο «Κοινωνιολογία της πολιτικής των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα» (ακρώνυμο: SOCINVEST), χρηματοδοτήθηκε από το ΕΛΙΔΕΚ (αριθμός αίτησης 3211) με φορέα υποδοχής το ΕΚΚΕ και διήρκεσε από τον Ιανουάριο του 2020 ως τον Απρίλιο του 2023. Επιστημονικός υπεύθυνος του προγράμματος ήταν ο Νίκος Σουλιώτης, ενώ η Ομάδα Έργου περιλάμβανε τους Γεράσιμο Κάρουλα, Μαργαρίτα Κομνηνού και Αλέξανδρο Αφουξενίδη.

Το έργο περιλάμβανε ένα θεωρητικό/μεθοδολογικό και τρία ερευνητικά Πακέτα Εργασίας (ΠΕ).

Το θεωρητικό ΠΕ (ΠΕ2) εξέτασε τις καθιερωμένες προσεγγίσεις των οικονομικών των πολυεθνικών, τη συζήτηση περί των παραγόντων που προσδιορίζουν το ύψος και τον προορισμό των άμεσων ξένων επενδύσεων, τη μαρξιστική πολιτική οικονομία της «ανακλιμάκωσης» (rescaling) και την κοινωνιολογία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Η βιβλιογραφική επισκόπηση κάλυψε τόσο «κλασικά» κείμενα, όσο και τη σύγχρονη συζήτηση (π.χ. σχετικά με τις τάσεις απο-παγκοσμιοποίησης και επιστροφής του προστατευτισμού). Η θεωρητική επεξεργασία ολοκληρώθηκε με την κατασκευή ενός κοινωνιολογικού πλαισίου για τη μελέτη των πο-

λιτικών προσέλκυσης ξένων επενδύσεων (βλ. παραπάνω).

Το ΠΕ3 (Η Ελλάδα και οι παγκόσμιες ροές άμεσων ξένων επενδύσεων) συγκέντρωσε δευτερογενή στοιχεία για τις άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα, καθώς και συζήτησε την, σχετικά περιορισμένη, ελληνική βιβλιογραφία για το θέμα.

Το ΠΕ4 (Πολιτικές των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα) είχε δύο σκέλη. Πρώτον, περιλάμβανε την κατασκευή δύο κοινωνιογραφικών βάσεων δεδομένων, οι οποίες αφορούσαν τα κοινωνικο-δημογραφικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά: α) των πολιτικών στελεχών που εμπλέκονται στη διαμόρφωση των πολιτικών για τις άμεσες ξένες επενδύσεις ($N=95$), β) των στελεχών των οργανισμών που είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή των πολιτικών αυτών ($N=189$). Το υλικό ήταν δημοσιευμένα βιογραφικά σημειώματα από τις ιστοσελίδες υπουργείων και οργανισμών, οικονομικές εκθέσεις των οργανισμών, προσωπικές ιστοσελίδες και το επαγγελματικό μέσο κοινωνικής δικτύωσης LinkedIn. Οι βάσεις δεδομένων αναλύθηκαν, πέρα από τις απλές κατανομές συχνοτήτων, με τη βοήθεια της Ανάλυσης Πολλαπλών Αντιστοιχιών. Δεύτερον, το ΠΕ4 περιλάμβανε τη μελέτη δύο περιπτώσεων πολιτικής: α) της νομοθεσίας περί «Στρατηγικών Επενδύσεων», η οποία είναι η βασική πολιτική προσέλκυσης μεγάλων εγχώριων και ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα, και β) της σύστασης της Ελληνικής Εταιρείας Συμμετοχών και Περιουσίας (ΕΕΣΥΠ), η οποία είναι από το 2016 ο βασικός φορέας διαχείρισης της δημόσιας περιουσίας.

Το ΠΕ5 εξέτασε δύο περιπτώσεις επενδυτικών σχεδίων: α) την επένδυση της κινεζικής COSCO στο λιμάνι του Πειραιά, η οποία επελέγη καθώς αποτελεί, λόγω κλίμακας και στρατηγικής σημασίας, μια εμβληματική ξένη επένδυση, και β) την επένδυση της канаδικής Cubico στο Αιολικό Πάρκο Παναχαϊκού, η οποία επελέγη διότι μας επέτρεψε να συζητήσουμε τις ξένες επενδύσεις σε έναν κλάδο ο οποίος βρίσκεται στην αιχμή του σύγχρονου μετασχηματισμού του οικονομικού συστήματος.

Η έρευνα για τις τέσσερις μελέτες περίπτωσης περιλάμβανε μια λεπτομερή συλλογή δευτερογενούς υλικού (νομοθεσία, κείμενα πολιτικής, πρακτικά ελληνικού κοινοβουλίου, εταιρικές εκθέσεις, δημοσιεύματα στον Τύπο κ.λπ.) και ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Σε ό,τι αφορά τις τελευταίες, πραγματοποιήσαμε συνολικά 46 ημι-δομημένες συνεντεύξεις με πολιτικούς της κεντρικής πολιτικής σκηνής και της τοπικής αυτοδιοίκησης, συμβούλους πολιτικών, στελέχη δημόσιων υπηρεσιών, επιχειρηματικούς φορείς και εταιρικά στελέχη, εργατι-

κά συνδικάτα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, τοπικές κινήσεις πολιτών, ειδικούς και στελέχη διεθνών οργανισμών. Για τις ανάγκες της μελέτης του Αιολικού Πάρκου Παναχαϊκού, κατασκευάσαμε επίσης μια βάση βιογραφικών δεδομένων με τα ανώτερα στελέχη των μεγαλύτερων εταιρειών της αγοράς αιολικής ενέργειας (N=120).

Για τη διάχυση των αποτελεσμάτων του έργου πραγματοποιήθηκε διαδικτυακή ημερίδα με τη συμμετοχή ερευνητών, πολιτικών προσώπων, δημοσιογράφων και συνδικαλιστών και δημοσιεύθηκε μια σειρά ερευνητικών εκθέσεων και επιστημονικών εργασιών, εκ των οποίων μπορούμε να παραπέμψουμε ιδιαίτερα στη μονογραφία με τίτλο *Προσελκύοντας τους ισχυρούς. Δρώντες, θεσμοί και πολιτικές των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα* (η οποία είναι, χάρη στη δημόσια χρηματοδότηση, ανοιχτής πρόσβασης, βλ. Σουλιώτης κ.ά. 2023).

Κύρια ευρήματα²

Στις αναλύσεις του SOCINVEST συζητήσαμε κυρίως δύο κατηγορίες διαμορφωτών πολιτικής, οι οποίοι συνδέονται με την προώθηση «φιλοεπενδυτικών» πολιτικών: αφενός τους «τεχνοκράτες»/«τεχνοπολιτικούς»³ και αφετέρου στελέχη με ισχυρό πολιτικό κεφάλαιο (καταγωγή από πολιτικές οικογένειες, μακρόχρονη κομματική δράση). Η σχέση των πολιτικών αυτών δρώντων⁴ με τους επενδυτές γίνεται κατανοητή, αν λάβουμε υπόψη τη θέση τους στο ευρύτερο πεδίο της πολιτικής. Πρόκειται για δύο πολύ διαφορετικές κατηγορίες πολιτικών δρώντων, οι οποίες, ωστόσο, μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό: έχουν σχετικά μειωμένες εξαρτήσεις από τις κοινωνικές και οικονομικές ομάδες που θίγονται δυνητικά από τη χορήγηση προνομίων στους μεγάλους ξένους και εγχώριους επενδυτές. Διακρίνονται, έτσι, από το τμήμα του πολιτικού προσωπικού το οποίο διατηρεί στενότερους δεσμούς με τη γραφειοκρατία, τους φορείς συλλογικής εκπροσώπησης, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και τα κινήματα, από τις εστίες, δηλαδή, που μπορεί να προέλθει η αντίθεση στις συμφωνίες με τους επενδυτές.

Οι τεχνοκράτες/τεχνοπολιτικοί βασίζονται, κυρίως, στο επιστημονικό τους κεφάλαιο και, συχνά, στην επαγγελματική τους εμπειρία από την αγορά. Τα χαρακτηριστικά τους αυτά τους καθιστούν αξιόπιστους έναντι των επενδυτών. Ταυτόχρονα, όπως φάνηκε στις στατιστικές αναλύσεις του SOCINVEST, τα «αντικειμενικά» τους χαρακτηριστικά τους καθιστούν φυσικούς συμμάχους των αξιωματούχων της ΕΕ και των στελεχών των φο-

ρέων διαχείρισης της δημόσιας περιουσίας, αλλά και τους απομακρύνουν από το πολιτικό προσωπικό με κομματικό υπόβαθρο, τους εκπροσώπους των επαγγελματικών ενώσεων και τα κινήματα (Souliotis 2021, Σουλιώτης κ.ά. 2023). Μέσα από τις νομοθετικές τους πρωτοβουλίες, οι τεχνοκράτες/τεχνοπολιτικοί επιχειρούν να οριοθετήσουν έναν αυτόνομο χώρο διαπραγμάτευσης της εκτελεστικής εξουσίας, με την οποία ταυτίζονται, με τους επενδυτές. Συμμεριζόμενοι τη δυσφορία των επενδυτών για τη γραφειοκρατία, προσπαθούν να τους διευκολύνουν εξαιρώντας τους, μερικώς, από τις δημόσιες διαδικασίες.

Τα στελέχη με ισχυρό πολιτικό κεφάλαιο έχουν τα περιθώρια να διαπραγματεύονται απευθείας με τους επενδυτές ακριβώς λόγω των πολιτικών τους πόρων. Από θέση ισχύος στο πολιτικό πεδίο, αναγνωρίζονται από τους επενδυτές ως συνομιλητές που μπορούν να εγγυηθούν την προώθηση των συμφωνιών. Τεχνοκράτες/τεχνοπολιτικοί και στελέχη με ισχυρό πολιτικό κεφάλαιο συνδέονται, καθώς οι πρώτοι εισάγονται στην πολιτική συνήθως με την υποστήριξη των ηγεσιών ως εξωκοινοβουλευτικοί υπουργοί ή ως βουλευτές Επικρατείας. Οι δύο αυτές κατηγορίες πολιτικών δρώντων αναλαμβάνουν ως «αποστολή» την προσέλκυση των ξένων επενδυτών, ειδικά σε μια εποχή που τα μέσα άσκησης οικονομικής πολιτικής του εθνικού κράτους έχουν μειωθεί.

Η γενική τάση των επενδυτών είναι να ζητούν την κατά το δυνατό μεγαλύτερη απαλλαγή τους από τις διαδικασίες του Δημοσίου. Από εκεί και πέρα, οι συγκεκριμένες τακτικές των επενδυτών εξαρτώνται από τα οικονομικά και κοινωνικά τους χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της COSCO είδαμε ότι σημαντικό ρόλο στη διαπραγματευτική της στάση παίζει το γεγονός ότι τα ίδια τα ανώτατα στελέχη της διαθέτουν πολιτικό κεφάλαιο, στο βαθμό που καταλαμβάνουν και κομματικές θέσεις στο ΚΚΚ. Το στοιχείο αυτό, μαζί με τη σχετική έλλειψη εμπειρίας από τη διαπραγμάτευση με οργανωμένα συμφέροντα, τους κάνει να αποζητούν τη συνομιλία με τις ηγεσίες και την αναζήτηση λύσεων «από τα πάνω».⁵

Η στάση των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων απέναντι στις πολιτικές προσέλκυσης μεγάλων εγχώριων και ξένων επενδύσεων μπορεί να περιγραφεί ιδεοτυπικά ως εξής: Όταν δεν αντιμετωπίζουν ευθέως τον ανταγωνισμό των επωφελομένων επενδυτών, οι φορείς εκπροσώπησης των επιχειρηματιών αντιμετωπίζουν θετικά τις πολιτικές παροχής κινήτρων και ζητούν την επέκτασή τους. Στο βαθμό που τα κίνητρα αφορούν τους μεγάλους επενδυτές, οι μικρότε-

ρες επιχειρήσεις παρέχουν λιγότερο ένθερμη υποστήριξη. Μπορεί, όμως, να θεωρήσουν τους μεγάλους επενδυτές φυσικούς τους συμμάχους εναντίον των κρατικών μονοπωλίων και της οργανωμένης εργασίας ή να έχουν την προσδοκία ότι θα επωφεληθούν δευτερογενώς από τη δραστηριότητά τους. Οι διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες (μηχανικοί, οικονομολόγοι, αρχαιολόγοι κ.λπ.) τοποθετούνται έναντι των μεγάλων επενδύσεων ανάλογα με το αν απασχολούνται κυρίως στο Δημόσιο ή την αγορά. Γραφειοκρατίες του Δημοσίου, μη κυβερνητικές οργανώσεις και τοπικές κινήσεις πολιτών συγκροτούν συνήθως τα μέτωπα που αντιτίθενται ή επιχειρούν να θέσουν περιορισμούς στις μεγάλες επενδύσεις.

Σε ό,τι αφορά τους θεσμούς, παρατηρούμε ότι οι πολιτικές προσέλκυσης επενδύσεων έχουν οδηγήσει τις τελευταίες δεκαετίες, στην Ελλάδα όπως και διεθνώς, στην αναδιοργάνωση υπουργείων (όπως, π.χ., με τη σύσταση Γενικής Γραμματείας Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων και Γενικής Διεύθυνσης Στρατηγικών Επενδύσεων στο Υπουργείο Ανάπτυξης) και στη δημιουργία ειδικών θεσμών που παγιώνουν μια φιλοεπενδυτική κουλτούρα στα σημεία συνάντησης του κράτους με τους επενδυτές (όπως είναι η Επενδύστε στην Ελλάδα ΑΕ ως φορέας προώθησης επενδύσεων και, με πολύ πιο ριζοσπαστικό τρόπο, το ΤΑΙΠΕΔ ως φορέας ιδιωτικοποιήσεων). Οι θεσμοί αυτοί στελεχώνονται με πρόσωπα που έχουν εμπειρία από την αγορά, προκειμένου να καταστεί το κράτος πιο «φιλικό» στους επενδυτές και, στην περίπτωση του ΤΑΙΠΕΔ, να δημιουργηθεί μια απόσταση «ασφαλείας» ανάμεσα στον κομματικό κόσμο και τη διαχείριση του προγράμματος ιδιωτικοποιήσεων.

Η επιστημονική αποτίμηση των επενδυτικών πολιτικών και των ίδιων των επενδύσεων «αντικειμενικοποιεί» τις συνέπειές τους σε δείκτες. Αυτός είναι, άλλωστε, ένας λόγος για τον οποίο όσοι θέλουν να θέσουν περιορισμούς στις επενδύσεις επιμένουν στις «μελέτες», αντίθετα, ενίοτε, με τους ίδιους τους επενδυτές. Η επιστημονική αποτίμηση αποτελεί πολιτικό όπλο στις διαμάχες, το οποίο έχει το πλεονέκτημα ότι επωφελείται από το κύρος της επιστήμης. Έτσι, για τους διαφορετικούς δρώντες το ζήτημα είναι το πώς θα έχουν στη διάθεσή τους μια ειδημοσύνη, η οποία θα είναι ευνοϊκή για τις θέσεις τους και, ταυτόχρονα, θα έχει αξιώσεις αξιοπιστίας (όντας ή δείχνοντας συμβατή με τους επιστημονικούς κανόνες). Οι δρώντες μπορούν να παράγουν την ειδημοσύνη μέσα από οικείους φορείς (όπως είναι, π.χ., τα ινστιτούτα των συνδικάτων και οι εποπτευόμενοι φορείς του Δημοσίου που συντάσσουν μελέτες για την κυβέρνηση) ή να την παραγγείλουν σε

εξωτερικούς παίκτες υψηλού κύρους (πανεπιστήμια, εταιρείες συμβούλων, διεθνείς οργανισμοί). Ειδικότερα, η παραγγελία ειδημοσύνης στις πολυεθνικές εταιρείες συμβούλων και τους διεθνείς οργανισμούς αποτελεί τον κατεξοχήν δίαυλο μεταφοράς της διεθνούς οικονομικής ορθοδοξίας. Η μεταφορά της διεθνούς ορθοδοξίας, ωστόσο, δεν είναι μονοσήμαντη καθώς υφίσταται προσαρμογές μέσα από τη διάδραση των κυβερνήσεων με τους διεθνείς οργανισμούς.

Η διαμάχη γύρω από τις επενδυτικές πολιτικές και τις επενδύσεις είναι, τέλος, μια διαμάχη νομιμοποιητικών σχημάτων. Οι επενδυτές και οι πολιτικοί υποστηρικτές τους δίνουν έμφαση στα μετρήσιμα αποτελέσματα των επενδύσεων (θέσεις εργασίας, εισοδήματα κ.λπ.) και, δευτερευόντως, υιοθετούν την καθιερωμένη εταιρική ρητορική (με τη χρήση εννοιών όπως η «βιώσιμη ανάπτυξη» και η «κοινωνική εταιρική ευθύνη»). Απέναντι σε αυτήν την «οικονομίστικη», ποσοτική προσέγγιση, άλλες κοινωνικές ομάδες (κινήσεις πολιτών, μη κυβερνητικές οργανώσεις, επιστημονικοί χώροι) καταγγέλλουν την προτεραιοποίηση του κέρδους· αντιτάσσουν τις αξίες της προστασίας του περιβάλλοντος, της ποιότητας ζωής και της πολιτιστικής κληρονομιάς· και, τέλος, συμπληρωματικά, στρέφουν εναντίον των επενδυτών την ίδια την ιδεολογία της αγοράς, στηλιτεύοντας τη στρέβλωση του ανταγωνισμού που προκαλεί η προνομιακή μεταχείριση ορισμένων εξ αυτών από τον πολιτικό κόσμο.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Block, F. και Evans, P. (2005), «The state and the economy» στο N. Smelser και R. Swedberg (επιμ.), *The Handbook of economic sociology* (2η έκδ.) (σ. 505-526), Νιου Τζέρσυ: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (2012), *Sur l'Etat. Cours au Collège de France 1989-1992*, Παρίσι: Seuil.
- Blomström, M. και Kokko, A. (2003), «The economics of foreign direct investment incentives» Working Paper 9489, NBER Working paper series. <http://www.nber.org/papers/w9489>.
- Dunning, J. και Lundan, S. (2008), *Multinational enterprises and the global economy* (2η έκδ.), Τσέλτεναμ-Νορθάμπτον: Edward Elgar.
- Fischer, F. (1990), *Technocracy and the politics of expertise*. Καλιφόρνια: Sage.
- James, S. (2013), Tax and non-tax incentives and investments: Evidence and policy implications, FIAS, The World Bank Group.
- Mills, C. W. (1974), *Η κοινωνιολογική φαντασία*, Αθήνα: Ολκός.

Souliotis, N. (2021), «Politicians, technocrats and public officials as privatisation actors in Greece: a sociological account», *Land Use Policy* 104, σ. 1-13.

Tilly, C. (1990), *Coercion, Capital and European States AD 990-1990*, Οξφόρδη-Μασαχουσέτη: Basil Blackwell.

Thomas, K. (2011), *Investment incentives and the global competition for capital*, Νέα Υόρκη: Palgrave.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Ελιάς, Ν. (1997), *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες*. Τόμος Β', Αθήνα: Νεφέλη.

Σουλιώτης, Ν., Κάρουλας, Γ., Κομνηνού, Μ., Αφουξενίδης, Α. (2023), *Προσελκύνοντας τους ισχυρούς. Δρώντες, θεσμοί και πολιτικές των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Σουλιώτης, Ν., Κάρουλας, Γ., Κομνηνού, Μ. και Αφουξενίδης, Α. (2023), *Τελική Έκθεση του ερευνητικού προγράμματος SOCINVEST*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Σουλιώτης, Ν. (2021), *Οικονομολόγοι τεχνοκράτες στην ελληνική πολιτική σκηνή 1974-2019*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Σημειώσεις

1. Το ερευνητικό έργο SOCINVEST υποστηρίχτηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών» (Αριθμός Έργου: 3211).

2. Η παρουσίαση των ευρημάτων του έργου που ακολουθεί βασίζεται κυρίως στα συμπεράσματα του Σουλιώτη κ.ά. 2023.

3. Με τον όρο «τεχνοκράτη» εννοούμε ένα πρόσωπο που καταλαμβάνει θέση λήψης αποφάσεων στο όνομα της ειδικότητάς του. Ο «τεχνοπολιτικός» είναι ένας τεχνοκράτης που διαθέτει, παράλληλα, πολιτικό κεφάλαιο (π.χ. είναι αιρετός). Για μια παρουσίαση της συζήτησης γύρω από τις δύο έννοιες, βλ. Σουλιώτης 2021.

4. Δεν υπάρχει αντίφαση στο χαρακτηρισμό των «τεχνοκρατών»

ως πολιτικών δρώντων. Όπως σημειώνει ο Fischer (1990) ένας επιστήμονας γίνεται «τεχνοκράτης» από τη στιγμή που αναλαμβάνει μια θέση λήψης αποφάσεων. Συνεπώς, αντίθετα με τη συνήθη αντιπαράθεση των τεχνοκρατών με τους πολιτικούς, ο τεχνοκράτης είναι ένας πολιτικός ρόλος.

5. Με αφορμή την περίπτωση της COSCO, μπορούμε σημειώσουμε ότι αξίζει να διερευνηθεί κατά πόσον το πολιτικό κεφάλαιο παίζει γενικότερα ρόλο στις ξένες επενδύσεις από κρατικά ελεγχόμενες επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αυξηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο (από χώρες όπως η Κίνα, η Ρωσία, η Βραζιλία, η Νορβηγία και ο αραβικός κόσμος).

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ NATECH ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΙΝΔΥΝΩΝ¹

Δημήτριος Τζιούτζιος²

Natech Risk Communication for Participatory Risk Management

Dimitrios Tzioutzios

Department of Mechanical and Industrial Engineering, Norwegian University of Science and Technology (NTNU), (Norway)

1. Εισαγωγή

Είναι ευρέως αναγνωρισμένο πως η ενεργός συμμετοχή των πολιτών παίζει κεντρικό ρόλο στην αποτελεσματική μείωση της διακινδύνευσης καταστροφής.¹ Ωστόσο, παρά τις πολυάριθμες προσεγγίσεις συμμετοχικής διαχείρισης που έχουν προταθεί, η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τη διαχείριση καταστροφών δεν είναι ουσιαστική στις περισσότερες περιπτώσεις (Tzioutzios κ.ά. 2022, Samaddar κ.ά. 2017). Σε αυτό το πλαίσιο, η συμβολή της αποτελεσματικής επικοινωνίας διακινδύνευσης θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ. Η διαφάνεια καθ' όλη τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η δημοσιοποίηση πληροφοριών διακινδύνευσης δίνει τη δυνατότητα σε όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς να παίρνουν ενημερωμένες αποφάσεις με γνώμονα τους πιθανούς κινδύνους (Tzioutzios κ.ά. 2022, Tzioutzios και Cruz 2021). Λαμβάνοντας υπόψιν την έμφαση που δίνεται από τις τρέχουσες προσεγγίσεις επικοινωνίας διακινδύνευσης στην οικοδόμηση σχέσεων μεταξύ των ενεχομένων, οι παραπάνω πρακτικές φαίνεται να δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για τη συμμετοχική διαχείριση καταστροφών, καθώς ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των πολιτών και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης (Tzioutzios κ.ά. 2022, Figueroa 2013). Επιπλέον, πρόσφατες προσεγγίσεις που περιλαμβάνουν παιχνίδια σοβαρού σκοπού –δηλαδή παιχνίδια που εμπιρεύουν εκπαιδευτικούς σκοπούς πέραν της διασκέδασης– έχουν κερδίσει σημαντική αναγνώριση στο πεδίο της διαχείρισης καταστροφών ως πολλά υποσχόμενα εργαλεία επικοινωνίας διακινδύνευσης για την προώθηση της ευαισθητοποίησης του κοινού και την υποστήριξη της συμμετοχικής λήψης αποφάσεων για θέματα που σχετίζονται με τη διακινδύνευση (Solinska-Nowak κ.ά. 2018).

Αυτά τα ζητήματα επικοινωνίας διακινδύνευσης εμφανίστηκαν μόλις πρόσφατα στην ακαδημαϊκή συζήτηση για περίπλοκες καταστροφές μεγάλης κλίμακας, όπως τα τεχνολογικά ατυχήματα που προκαλούνται από φυσικούς κινδύνους, γνωστά και ως Natech (UNDRR-APSTAAG 2020). Στις περιπτώσεις όπου η πληροφόρηση σχετικά με τους κινδύνους από τη διαρροή επικίνδυνων χημικών ουσιών είναι περιορισμένη, οι κάτοικοι μπορεί να βρεθούν αντιμέτωποι με την έλλειψη των απαραίτητων πληροφοριών καθοριστικής σημασίας για την έγκαιρη προετοιμασία και την κατάλληλη απόκρισή τους κατά τη διάρκεια ενός πιθανού ατυχήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα έρευνα επιχειρεί να συμβάλει στο αναδυόμενο θέμα της επικοινωνίας διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech, επι-

1. Το παρόν κείμενο αποτελεί περίληψη της διδακτορικής διατριβής με τίτλο Exploring Natech Risk Communication for Participatory Risk Management: Understanding citizens' communicative behaviour through a comparative study and a serious game, την οποία ο συγγραφέας εκπόνησε από τον Απρίλιο του 2019 έως και τον Απρίλιο του 2022 στο Τμήμα Αστικής Διαχείρισης της Μεταπτυχιακής Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Κιότο (Ιαπωνία) με επιβλέπουσα την Ana Maria Cruz, Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Κιότο, στο Ερευνητικό Ινστιτούτο Πρόληψης Καταστροφών (Disaster Prevention Research Institute). Η δημόσια υποστήριξη της διατριβής πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2022.

2. Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Κιότο (Department of Urban Management, Graduate School of Engineering, Kyoto University), email: dimitziou@gmail.com. Τμήμα Μηχανικών Μηχανολογίας και Βιομηχανικής Παραγωγής, Νορβηγικό Πανεπιστήμιο Επιστήμης και Τεχνολογίας (NTNU), Τρόντχαϊμ (Νορβηγία)

χειρόντας να κατανοήσει καλύτερα την επικοινωνιακή συμπεριφορά των πολιτών ως προς τη δημοσιοποίηση πληροφοριών για χημικούς κινδύνους και περαιτέρω προτείνοντας ένα νέο παιχνίδι σοβαρού σκοπού ως μέσο για την ευαισθητοποίηση σχετικά με τον κίνδυνο ατυχημάτων Natech και τη διαχείριση της διακινδύνευσης από αυτά.

Από την άποψη του σχεδιασμού του χώρου και των χωρικών πολιτικών, εξέχοντες διεθνείς οργανισμοί αναγνώρισαν το κενό στα σημερινά μας συστήματα διαχείρισης διακινδύνευσης και καταστροφών, ζητώντας πιο περιεκτικές και διαφανείς πολιτικές επικοινωνίας διακινδύνευσης. Επί παραδείγματι, οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UN 2015) περιέλαβαν στο στόχο για ασφαλείς, ανθεκτικές και βιώσιμες πόλεις και οικισμούς, την επιδίωξη για περιεκτική και ολιστική διαχείριση της διακινδύνευσης καταστροφών σε όλα τα επίπεδα. Παράλληλα, το Πλαίσιο Sendai για τη Μείωση της Διακινδύνευσης Καταστροφής 2015-2030 (UNISDR 2015) ζητά να δοθεί προτεραιότητα στις στρατηγικές εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης του κοινού σχετικά με τους κινδύνους καταστροφών, προκειμένου να διαμοιραστούν πληροφορίες και γνώσεις. Παράλληλα, για την περαιτέρω επίρρωση των μηχανισμών διαχείρισης διακινδύνευσης και καταστροφών καλούν για ενίσχυση της διαφάνειας και για τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων –και ιδιαίτερα των τοπικών κοινοτήτων– στις διαδικασίες διαχείρισης καταστροφών. Τέλος, στο πιο πρόσφατο παράρτημα των Κατευθυντήριων Αρχών για την Πρόληψη, Ετοιμότητα και Αντιμετώπιση Χημικών Ατυχημάτων (OECD 2015) –με ειδική αναφορά στα ατυχήματα Natech– υπογραμμίστηκε ότι οι πληροφορίες σχετικά με τον κίνδυνο χημικού ατυχήματος και τους πιθανούς φυσικούς κινδύνους πρέπει να κοινοποιούνται στους κατοίκους των πέριξ περιοχών με σκοπό την καλύτερη προετοιμασία της κοινότητας προκειμένου να ανταποκριθεί σε ενδεχόμενα ατυχήματα. Αυτό το κείμενο, αναγνωρίζοντας τις σύγχρονες επιταγές της διαχείρισης διακινδύνευσης και καταστροφών και σε ευθυγράμμιση με τις κατευθύνσεις που αναφέρονται παραπάνω, επιχειρεί να προωθήσει το ερευνητικό πεδίο της επικοινωνίας διακινδύνευσης Natech και να εξερευνήσει νέα εργαλεία και τεχνικές υλοποίησής της.

Εστιάζοντας στο επικοινωνιακό πρόβλημα της έλλειψης πληροφοριών για ατυχήματα Natech, αυτή η έρευνα αρχικά διερευνά τους καθοριστικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τις περιστασιακές αντιλήψεις και τις επικοινωνιακές συμπεριφορές των ατόμων. Η Ιαπωνία και η Νότιος Κορέα επιλέχθηκαν για μια συγκριτική

μελέτη σε μια προσπάθεια να εντοπιστούν και να κατανοηθούν τυχόν διαφορές στον τρόπο με τον οποίο άτομα με παρόμοιο κοινωνικο-πολιτισμικό υπόβαθρο, τα οποία ζουν σε χώρες με διαφορετικά θεσμικά πλαίσια διακυβέρνησης χημικών κινδύνων, επικοινωνούν σχετικά με τη δημοσιοποίηση πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech. Ειδικότερα, αυτές οι δύο χώρες χαρακτηρίζονται από μια παρόμοια «κολεκτιβιστική» κοινωνικο-πολιτισμική δομή (Ronen και Shenkar 2013), ωστόσο παρουσιάζουν σημαντικές θεσμικές διαφορές όσον αφορά τη δημοσιοποίηση και επικοινωνία για χημικούς κινδύνους και ατυχήματα Natech (Tzioutzios και Cruz 2021). Η Ν. Κορέα ενημέρωσε πρόσφατα το ρυθμιστικό της πλαίσιο για τη διαχείριση τεχνολογικών ατυχημάτων (βλ. Chemical Substances Control Act 2018), θεσπίζοντας απαιτήσεις για τη δημοσιοποίηση πληροφοριών για πιθανά χημικά ατυχήματα, ενώ η Ιαπωνία δεν έχει υιοθετήσει ακόμη αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις.

2. Μεθοδολογία

Η παρούσα έρευνα προσέγγισε την ανάλυση της επικοινωνιακής συμπεριφοράς των πολιτών μέσω του ερμηνευτικού πλαισίου της Περιστασιακής Θεωρίας Επίλυσης Προβλημάτων (Situational Theory of Problem Solving, STOPS) (Kim και Grunig 2011). Εν συντομία, σύμφωνα με το πλαίσιο STOPS, τα άτομα παρουσιάζουν μια επικοινωνιακά ενεργή συμπεριφορά όσον αφορά την απόκτηση, επιλογή και μετάδοση πληροφοριών, ανάλογα με τα εκάστοτε επίπεδα αντίληψης του προβλήματος, αναγνώρισης τυχόν περιορισμών, και προσωπικής εμπλοκής τους (δηλαδή περιστασιακοί παράγοντες). Για τη συλλογή δεδομένων διεξήχθησαν έρευνες με ανώνυμα ερωτηματολόγια σε νοικοκυριά το 2018 (Ιαπωνία) και το 2020 (Ν. Κορέα) με στόχο κατοικημένες, αστικές περιοχές κοντά σε σημαντικά βιομηχανικά πάρκα: Kobe και Osaka στην Ιαπωνία, και Yeosu, Suncheon, Gwangyang και Ulsan στη Ν. Κορέα. Χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές Μοντέλων Δομικών Εξισώσεων για την επικύρωση του εννοιολογικού μοντέλου και την ανάλυση των αποτελεσμάτων των δύο ερευνών, ενώ οι διαφορές μεταξύ των ομάδων αξιολογήθηκαν χρησιμοποιώντας μεθόδους συμπερασματικής στατιστικής.

Σε ευθυγράμμιση με το τρέχον επιστημολογικό παράδειγμα επικοινωνίας της διακινδύνευσης το οποίο προωθεί τις συμμετοχικές προσεγγίσεις που συμπεριλαμβάνουν τους πολίτες στη συζήτηση περί διαχείρισης καταστροφών (Tzioutzios κ.ά. 2022, Tzioutzios και

Cruz 2021, Solinska-Nowak κ.ά. 2018), αυτή η έρευνα διερεύνησε επιπρόσθετα τη χρήση παιχνιδιών σοβαρού σκοπού για την επικοινωνία ατυχημάτων Natech. Για το σκοπό αυτό πρότεινε, σχεδίασε και ανέπτυξε το EGNARIA. Πρόκειται για ένα νέο, εκπαιδευτικό, επιτραπέζιο παιχνίδι ρόλων που εξερευνά σενάρια σεισμών και τσουνάμι που μπορεί να προκαλέσουν χημικά ατυχήματα. Οι παίκτες προσπαθούν να επιβιώσουν μέσω δράσεων που αυξάνουν την ετοιμότητά τους απέναντι στους φυσικούς και χημικούς κινδύνους που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Το παιχνίδι έχει σχεδιαστεί με στόχο να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες σχετικά με τα ατυχήματα Natech και να αποτελέσει έναυσμα για συζήτηση μεταξύ των ενδιαφερομένων (κατοίκων, επιχειρήσεων και τοπικών διοικήσεων) σχετικά με τις στρατηγικές διαχείρισης καταστροφών, τη δημοσιοποίηση πληροφοριών για χημικούς κινδύνους και τη λήψη αποφάσεων με γνώμονα τους κινδύνους από ατυχήματα Natech. Προκειμένου να αποτιμηθεί ο εκπαιδευτικός αντίκτυπος του παιχνιδιού, χρησιμοποιήθηκε ένας πειραματικός ερευνητικός σχεδιασμός με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίου πριν και μετά τη δοκιμαστική εφαρμογή του παιχνιδιού με συνεργάτες του Πανεπιστημίου του Κιότο (2021). Ακολουθώντας την ίδια εννοιολογι-

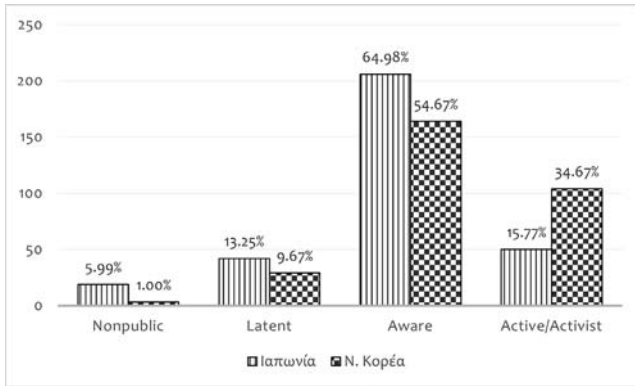
κή προσέγγιση, η έρευνα για την κατανόηση του αντίκτυπου του παιχνιδιού στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες επικοινωνούν σχετικά με τον κίνδυνο Natech, δομήθηκε με βάση τα μέτρα STOPS.

3. Αποτελέσματα και συζήτηση

Όσον αφορά την αντίληψη διακινδύνευσης για ατύχημα Natech, τα ευρήματά μας αποκάλυψαν ότι τόσο το ιαπωνικό όσο και το κορεάτικο δείγμα θεωρούν γενικά τα επίπεδα διακινδύνευσης αρκετά υψηλά, αν και τα άτομα από την Ιαπωνία φάνηκαν να θεωρούν τέτοια σενάρια λίγο πιο πιθανά (Πίνακας 1). Επιπλέον, τα ιαπωνικά νοικοκυριά της έρευνας εξέφρασαν μια μάλλον ελλειμματική ετοιμότητα για τέτοια σενάρια συγκριτικά με τα κορεατικά. Εστιάζοντας στο ζήτημα της έλλειψης πληροφοριών κινδύνου για ατυχήματα Natech, το πρόβλημα γίνεται αντιληπτό από αμφότερα τα δείγματα ως σοβαρό και με άμεση επιρροή στην καθημερινή τους ζωή. Όμως, τα άτομα από τη Ν. Κορέα φαίνεται να είναι στατιστικά λιγότερο συγκρατημένοι αναφορικά με τους τρόπους επίλυσής του, να έχουν περισσότερες προσδοκίες για το πώς θα πρέπει να αντιμετωπιστεί, και

Πίνακας 1. Μέσες βαθμολογίες και διαφορές ως προς την αντίληψη διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech και τα μέτρα STOPS

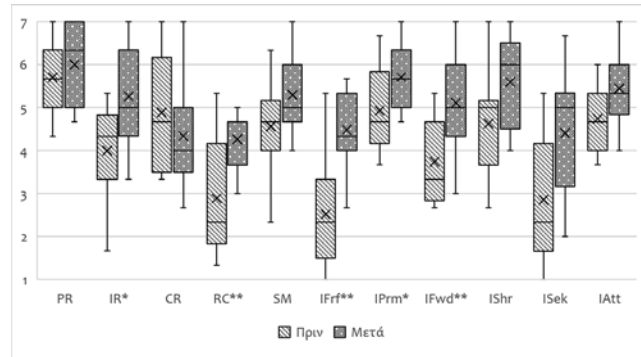
Παράμετρος	Ιαπωνία	Ν. Κορέα	t-Test
Αντίληψη Επικινδυνότητας Ατυχήματος Natech			
Πιθανότητα Ατυχήματος Natech	5.92	5.71	.009
Σοβαρότητα Ατυχήματος Natech	5.70	5.82	.161
Κατάλληλη Απόκριση σε Ατυχήματα Natech	2.75	4.00	.000
Έλλειψη Πληροφοριών Κινδύνου για Ατυχήματα Natech – STOPS			
Αναγνώριση Προβλήματος (Problem Recognition, PR)	5.89	5.74	.053
Επίπεδο Εμπλοκής (Involvement Recognition, IR)	5.21	5.31	.294
Αναγνώριση Εμποδίων (Constraint Recognition, CR)	4.67	4.12	.000
Κριτήρια Αναφοράς (Referent Criteria, RC)	3.37	4.12	.000
Περιστασιακό Κίνητρο (Situational Motivation, SM)	4.43	4.69	.005
Διαλογή Πληροφοριών (Information Forefending, IFrf)	2.66	3.60	.000
Αποδοχή Πληροφοριών (Information Permitting, IPrm)	4.83	4.58	.005
Προώθηση Πληροφοριών (Information Forwarding, IFwd)	3.72	4.31	.000
Διάθεση Πληροφοριών (Information Sharing, IShr)	4.02	4.56	.000
Αναζήτηση Πληροφοριών (Information Seeking, ISek)	3.29	3.89	.000
Παρακολούθηση Πληροφοριών (Information Attending, IAtt)	4.92	4.87	.560
Ιάπωνες: N=317 / Νοτιοκορεάτες: N=300 Κλίμακα: 1 = Διαφωνώ πλήρως έως 7 = Συμφωνώ πλήρως			

Διάγραμμα 1. Σύγκριση τύπων κοινών μεταξύ Ιαπωνίας και Ν. Κορέας ως προς το πρόβλημα ανεπάρκειας πληροφοριών σχετικά με τα ατυχήματα Natech

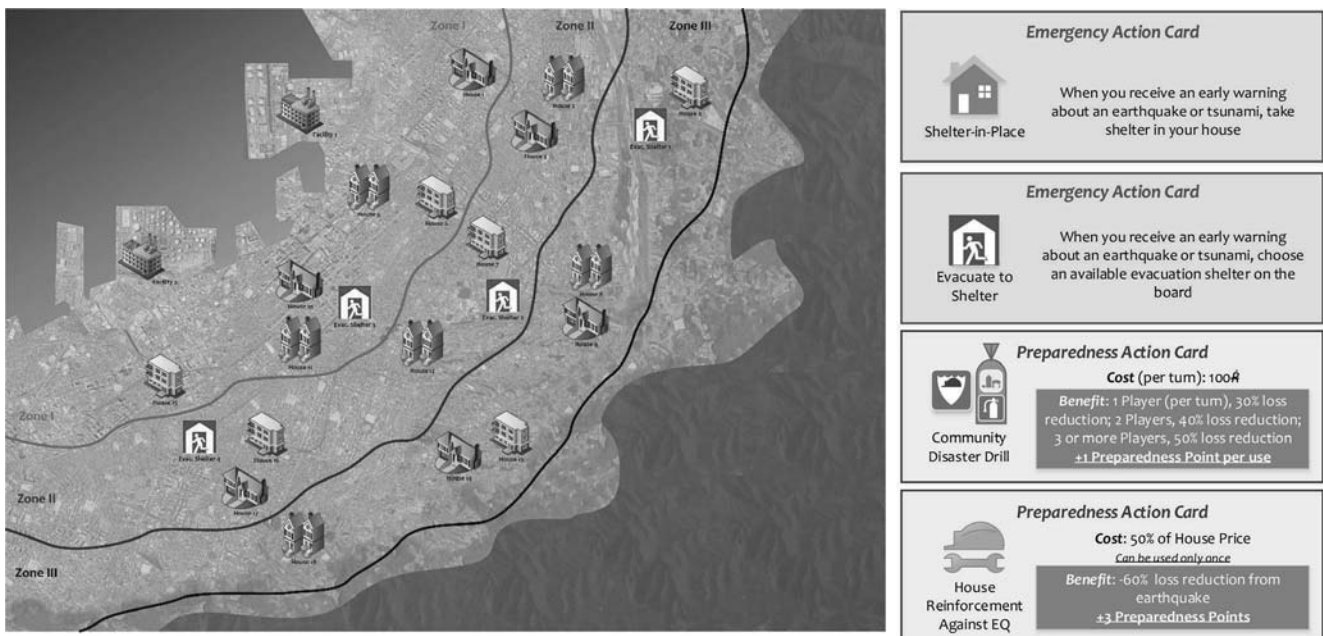
να έχουν περισσότερα κίνητρα για να επικοινωνήσουν σχετικά με αυτό. Επιπλέον, τα άτομα από την Ιαπωνία σημείωσαν σταθερά χαμηλότερη βαθμολογία σε όλα τα στοιχεία ενεργητικής επικοινωνιακής συμπεριφοράς, δηλαδή στην ενεργή επιλογή, την προώθηση και την αναζήτηση πληροφοριών, καταδεικνύοντας έτσι συνολικά μια μάλλον παθητική επικοινωνιακή στάση εν συγκρίσει με το δείγμα της Ν. Κορέας.

Στη συνέχεια, κατηγοριοποιήσαμε τους συμμετέχοντες σε τέσσερις τύπους ενδιαφερόμενων ομάδων, κοινών (publics), βάσει των περιστασιακών παραγόντων (δηλαδή αναγνώριση προβλήματος, αναγνώριση περιορισμών, προσωπική εμπλοκή) που διέπουν την πρόθεσή τους να επικοινωνήσουν για την επίλυση του ζη-

Διάγραμμα 2. Αλλαγές στην επικοινωνιακή συμπεριφορά πριν και μετά το παιχνίδι. Οι δύο αστερίσκοι (**) υποδεικνύουν μια στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο 0,01 (2-tailed). Ο ένας αστερίσκος (*) υποδηλώνει μια στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο 0,05 (2-tailed).

τήματος (Διάγραμμα 1). Σε αμφότερες τις ομάδες έρευνας, περισσότερα από 8 στα 10 άτομα ανήκαν είτε στο «ευαισθητοποιημένο» (aware) είτε στο επικοινωνιακά «ενεργό» κοινό (active/activist), καταδεικνύοντας έτσι μια γενικότερη ανησυχία και ενεργή επικοινωνιακή συμπεριφορά σχετικά με το ζήτημα της έλλειψης πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech. Επίσης, βρήκαμε έναν αισθητά μικρότερο αριθμό ατόμων από τη Ν. Κορέα –συγκεκριμένα περίπου 10%– που ανήκαν στα «μη-κοινά» (non-public) και «λανθάνοντα» κοινά (latent) σε σύγκριση με το 19% περίπου των ερωτηθέντων από την Ιαπωνία. Μαζί με ένα μεγαλύτερο ποσοστό «ευαισθητοποιημένου» κοινού (+10%) και το μισό

Εικόνα 1. Πίνακας και κάρτες παιχνιδιού EGNARIA

αριθμό ερωτηθέντων στο «ενεργό» κοινό, τα αποτελέσματά μας δείχνουν μια λιγότερο ενεργή επικοινωνιακή συμπεριφορά των ιαπωνικών νοικοκυριών ως προς την επίλυση του προβλήματος έλλειψης πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech.

Όσον αφορά το παιχνίδι σοβαρού σκοπού, τα ευρήματα της δοκιμής μας υποδηλώνουν τη θετική υποδοχή του EGNARIA από τους παίκτες συνολικά ως ένα ελκυστικό εκπαιδευτικό εργαλείο για να εισαγάγει στις τοπικές κοινότητες τις έννοιες γύρω από τα ατυχήματα Natech και να εκκινήσει μια συζήτηση για τις στρατηγικές διαχείρισης τέτοιων σεναρίων διακινδύνευσης (Εικόνα 1). Οι παίκτες σημείωσαν ότι το παιχνίδι αύξησε την ευαισθητοποίησή τους σχετικά με τα ατυχήματα Natech, τόνισε τη σημασία της συμμετοχής των τοπικών κοινοτήτων στη λήψη αποφάσεων και της δημοσιοποίησης πληροφοριών για χημικούς κινδύνους, και επηρέασε θετικά τις προθέσεις τους να αναζητήσουν ενεργά και να μοιραστούν πληροφορίες αναφορικά με τον κίνδυνο από ατυχήματα Natech.

Λαμβάνοντας υπόψιν τα ευρήματά μας αναφορικά με την αντίληψη κινδύνου για ατυχήματα Natech, δεν προκάλεσε έκπληξη το γεγονός ότι η γενική ανησυχία σχετικά με τη σοβαρότητα και την πιθανότητα τέτοιων τεχνολογικών ατυχημάτων ήταν αρχικά υψηλή. Πράγματι, τα ατυχήματα Natech αποτελούν τυπικά παραδείγματα τεχνολογικών κινδύνων με σοβαρές επιπτώσεις αλλά χαμηλές πιθανότητες εκδήλωσης, και έτσι οι κοινότητες συνήθως τα αντιλαμβάνονται ως άγνωστους και τρομερούς κινδύνους με μακροπρόθεσμες και σημαντικές συνέπειες (Tzioutzios κ.ά. 2022). Παρά τα υψηλά αρχικά επίπεδα, οι αντιλήψεις των παικτών σχετικά με τη διακινδύνευση λόγω χημικών ατυχημάτων και ατυχημάτων Natech μεταβλήθηκαν σημαντικά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την προσωπική τους έκθεση σε τέτοιους κινδύνους. Ειδικότερα, η χωρική διακύμανση της έκθεσής τους στον κίνδυνο και στις συνέπειες των ατυχημάτων Natech ανάλογα με την απόσταση των παικτών από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις ήταν κοινός παρονομαστής κατά τη διάρκεια της συζήτησης στο πλαίσιο του παιχνιδιού. Μάλιστα, η χωρική διακύμανση του κινδύνου έπαιξε κεντρικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση των παικτών σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας. Προφανώς, τα σενάρια που αντιμετώπισαν οι συμμετέχοντες παίζοντας το EGNARIA μετέδωσαν αποτελεσματικά ότι μεγάλης κλίμακας χημικά ατυχήματα που προκαλούνται από φυσικούς κινδύνους ενδέχεται να έχουν σοβαρές συνέπειες στην ανθρώπινη υγεία και να επηρεάσουν σημαντικό μέρος της τοπικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, ένα

τοξικό νέφος στο EGNARIA –δεδομένων των καιρικών συνθηκών– μπορεί να επηρεάσει περιοχές που δεν εκτίθενται σε ένα τσουνάμι μέτριας έντασης. Αυτή είναι μια πιθανή εξήγηση για την απόκλιση που παρατηρήθηκε στα αποτελέσματά μας σχετικά με την αντίληψη των παικτών για την πιθανότητα ατυχημάτων Natech κοντά σε περιοχές όπου ζουν/εργάζονται, και στην έκθεσή τους σε τέτοια ατυχήματα.

4. Συμπεράσματα

Αυτή η μελέτη προσπάθησε να διερευνήσει το επικοινωνιακό πρόβλημα της ανεπάρκειας πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech και με αυτόν τον τρόπο να παράσχει κάποια στοιχειώδη εμπειρικά στοιχεία στους φορείς διαχείρισης και αντιμετώπισης κινδύνων, ώστε να επιδιώξουν και να προωθήσουν τη δημοσιοποίηση πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech. Τα αποτελέσματά μας αφορούν τη συμμετοχική διαχείριση και επικοινωνία της διακινδύνευσης για τεχνολογικά ατυχήματα και κινδύνους Natech με προεκτάσεις για τη χωροθέτηση και λειτουργία δυνητικά επικίνδυνων βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Τα ευρήματα της έρευνάς μας καταδεικνύουν ότι παρόλο που άτομα και από την Ιαπωνία και από τη Ν. Κορέα αναγνώρισαν το ζήτημα της έλλειψης πληροφοριών διακινδύνευσης για ατυχήματα Natech ως σοβαρό πρόβλημα, το ιαπωνικό δείγμα ένωθε πολύ πιο περιορισμένο σχετικά με τη δυνατότητα επίλυσής του. Οι ερωτηθέντες από τη Ν. Κορέα φάνηκαν να είναι πιο ενεργοί επικοινωνιακά γι' αυτό το ζήτημα και πιο σίγουροι για την απόκρισή τους σε πιθανά ατυχήματα Natech, ενδεχομένως λόγω του πρόσφατου ρυθμιστικού πλαισίου. Επιπλέον, αναπτύξαμε και δοκιμάσαμε ένα νέο παιχνίδι σοβαρού σκοπού για την ευαισθητοποίηση απέναντι στους κινδύνους από ατυχήματα Natech, ώστε να υποστηρίξουμε τους φορείς επικοινωνίας διακινδύνευσης στην προσπάθεια δημιουργίας δημόσιου διαλόγου με τις τοπικές κοινότητες για τη διαχείριση διακινδύνευσης και καταστροφών. Συνολικά, το EGNARIA αποδείχθηκε ένα διασκεδαστικό και ενημερωτικό παιχνίδι σοβαρού σκοπού, ικανό να συνεισφέρει στη συζήτηση περί της μείωσης της διακινδύνευσης καταστροφών.

Βιβλιογραφία

Figuroa, P. M. (2013), «Risk Communication Surrounding the Fukushima Nuclear Disaster: An Anthropological

- Approach», *Asia Europe Journal* 11(1), σ. 53-64.
- Kim, J.-N. και Grunig, J. E. (2011), «Problem Solving and Communicative Action: A Situational Theory of Problem Solving», *Journal of Communication* 61(1), σ. 120-149.
- Ronen, S. και Shenkar, O. (2013), «Mapping World Cultures: Cluster Formation, Sources and Implications», *Journal of International Business Studies* 44(9), σ. 867-897.
- Samaddar, S., Okada, N., Choi, J. και Tatano, H. (2017), «What Constitutes Successful Participatory Disaster Risk Management? Insights from Post-Earthquake Reconstruction Work in Rural Gujarat, India», *Natural Hazards* 85(1), σ. 111-138.
- Solinska-Nowak, A., Magnuszewski, P., Curl, M., French, A., Keating, A., Mochizuki, J., Liu, W., Mechler, R., Kulakowska, M. και Jarzabek, L. (2018), «An Overview of Serious Games for Disaster Risk Management – Prospects and Limitations for Informing Actions to Arrest Increasing Risk», *International Journal of Disaster Risk Reduction* 31, σ. 1013-1029.
- Tzioutzios, D. και Cruz, A. M. (2021), «Sociodemographic Influences on Public Interest in Natech Risk Information: Insights from Japan and S. Korea», *IDRiM Journal* 11(1), σ. 83-107.
- Tzioutzios, D., Kim, J.-N. και Cruz, A. M. (2022), «Appetite for Natech Risk Information in Japan: Understanding Citizens' Communicative Behavior Towards Risk Information Disclosure Around Osaka Bay», *International Journal of Disaster Risk Science* 13(3), σ. 372-

Σημειώσεις

1. Στο παρόν κείμενο ο αγγλικός όρος «disaster risk reduction» αποδίδεται στα ελληνικά ως «μείωση της διακινδύνευσης καταστροφής» σύμφωνα με τους ορισμούς του Ν4662/2020 (ΦΕΚ 27/Α/7.2.2020).